Van gidsland tot graadmeter

De internationale beeldvorming van de Nederlandse politiek sinds Fortuyn

Catherine de Vries

'Het Europese politieke landschap is opnieuw opgeschud,' schreef *The Guardian* op 7 mei 2002, de dag na de moord op Pim Fortuyn.[1] Dat de Britse krant haar berichtgeving op Europa en niet alleen Nederland richtte, was veelzeggend. De opkomst van en de moord op Fortuyn werden niet uitsluitend geïnterpreteerd als Nederlandse politieke gebeurtenissen, maar als tekenen een bredere verandering in de Europese politiek, namelijk de electorale opmars van radicaal-rechts.[2] Buitenlandse journalisten en wetenschappers probeerden te begrijpen hoe juist Nederland het toneel kon worden van een populistische revolte. Tot die tijd werd Nederland vaak beschouwd als een stabiele democratie waarin overleg en tolerantie politiek centraal stonden. In de politicologie gold het land als een archetype van de 'consensusdemocratie', een systeem waarin de scheiding van machten en coalitievorming centraal staan.[3] Historici wezen op het beeld van Nederland als progressief gidsland, gekenmerkt door pragmatisme, tolerantie en een relatief succesvolle omgang met maatschappelijke diversiteit.[4] Ook in het debat over immigratie en integratie werd Nederland vaak gepresenteerd als een voorbeeld van een multiculturele samenleving.[5] Juist tegen deze achtergrond trokken de opkomst van en de moord op Fortuyn internationaal zoveel aandacht.

Opvallend genoeg heeft de veranderende blik op de Nederlandse politiek van buiten de landsgrenzen tot dusver weinig systematische aandacht gekregen. Alhoewel deze bijdrage geen uitputtend overzicht van de buitenlandse berichtgeving over Nederland zal geven, onderzoekt ze via een selectie van invloedrijke Europese en Amerikaanse media hoe de Nederlandse politieke ontwikkelingen van de laatste kwarteeuw werden gebruikt als interpretatiekader voor bredere politieke ontwikkelingen in Europa. Hierbij vertrek ik vanuit de these dat Nederland na 2002 in toenemende mate werd gezien als een politieke graadmeter voor bredere Europese ontwikkelingen. Dit komt vooral door de institutionele kenmerken van het Nederlandse politieke stelsel. Door het unieke stelsel van evenredige vertegenwoordiging met bijna geen kiesdrempel, konden nieuwe partijen zich in Nederland relatief snel vestigen en tot het parlement toetreden.[6] De opkomst van zogenoemde *challenger parties* (oppositionele partijen die er belang bij hebben om nieuwe politieke scheidslijnen te introduceren) manifesteerde zich daardoor eerder dan in veel andere Europese landen.[7] Hierdoor liep Nederland vaak vooruit op een bredere Europese ontwikkeling

van toenemende politieke fragmentatie en de afnemende electorale steun van traditionele middenpartijen, zoals sociaal- en christendemocraten.

De centrale vraag in deze bijdrage luidt hoe de internationale beeldvorming van Nederland onder invloed van de opkomst van Pim Fortuyn veranderde en welke betekenis de Nederlandse politiek daardoor kreeg in buitenlandse interpretaties van bredere Europese ontwikkelingen. Zoals tabel 1 laat zien, betoog ik in deze bijdrage dat niet alleen het internationale beeld van Nederland is verschoven, maar ook de functie die Nederland in buitenlandse politieke analyses vervulde. Waar Nederland vóór 2002 vooral gold als een voorbeeld van consensus en stabiliteit, werd het na de Fortuynrevolte achtereenvolgens voorgesteld als een uitzondering, een politiek laboratorium en uiteindelijk als een graadmeter voor bredere Europese ontwikkelingen.

Tabel 1.
Veranderende internationale interpretatiekaders van de Nederlandse politiek (2002-2025)

Periode	Interpretatie-kader	Centrale vraag	Functie van Nederland als casus
Vóór 2002	**Consensus-democratie**	Waarom geldt Nederland als voorbeeld van consensus en stabiliteit?	**Voorbeeld** van een stabiele democratie
2002–2007	**Paradox**	Hoe kan juist Nederland een populistische revolte voortbrengen?	**Uitzondering** op bestaande politiek
2008–2016	**Laboratorium**	Wat laat de Nederlandse ervaring zien over rechtspopulisme in Europa?	**Vergelijkingscasus** voor Europese ontwikkelingen
2017–2025	**Graadmeter**	Wat zeggen Nederlandse verkiezingen over de politieke toekomst van Europa?	**Voorspellings-instrument** voor Europese trends

Ik maak deze reconstructie door middel van een framingsanalyse. Het uitgangspunt hierbij is dat media politieke gebeurtenissen niet simpelweg weergeven, maar ook interpreteren door ze in een specifiek betekeniskader, een frame, te plaatsen.[8] Op basis van een kwalitatieve analyse van berichtgeving in een selectie van Europese en Amerikaanse kwaliteitsmedia, zoals de *Financial Times*, *Le Monde*, *The New York Times*, *The Guardian, Die Zeit* en *El Païs*, onderzoek ik in deze bijdrage welke frames in verschillende perioden domineerden. Het betreft hier geen sluitende inhoudsanalyse van de buitenlandse pers, maar een poging om door het definiëren van frames meer

inzicht te krijgen in de manier waarop de casus Nederland in de internationale pers werd gebruikt om bredere politieke ontwikkelingen in Europa beter te begrijpen.

Ik laat zien dat invloedrijke buitenlandse media niet alleen reageerden op gebeurtenissen in Nederland, maar de Nederlandse casus steeds meer gebruikten als referentiepunt om bredere vragen over hoe populisme en fragmentatie de democratie in Europa veranderden, te beantwoorden. Hiermee biedt de internationale discussie niet alleen inzicht in het veranderende beeld van Nederland, maar vooral ook een aanknopingspunt om andere politieke ontwikkelingen in andere Europese landen te duiden.

Nederland als consensus-democratisch gidsland (vóór 2002)

Om de internationale verbazing over de opkomst van Pim Fortuyn te begrijpen, moeten we eerst het beeld reconstrueren dat veel buitenlandse waarnemers vóór 2002 van Nederland hadden. Dat beeld rustte op twee nauw verbonden voorstellingen. In de vergelijkende politicologie gold Nederland als een schoolvoorbeeld van consensusdemocratie, en in veel van de buitenlandse media werd het daarnaast voorgesteld als een progressieve, tolerante en sociaaleconomisch succesvolle samenleving. Nederland fungeerde daardoor niet alleen als onderwerp van onderzoek, maar als een normatief voorbeeld waarvan andere democratieën konden leren.

De wetenschappelijke basis voor dit beeld werd vooral gelegd door de Nederlandse politicoloog Arend Lijphart, die zijn carrière zou maken in de Verenigde Staten. Lijphart introduceerde in zijn artikel 'Consociational democracy' uit 1969 en in later werk het concept dat we nu consensusdemocratie noemen: een democratisch model waarin politieke stabiliteit in verdeelde samenlevingen wordt gewaarborgd door samenwerking tussen de elites van verschillende maatschappelijke segmenten. In tegenstelling tot de meerderheidsdemocratie zoals het Verenigd Koninkrijk staan samenwerking tussen elites, wederzijdse veto's, proportionaliteit en een zekere mate van autonomie voor de verschillende groepen centraal. Nederland werd door Lijphart lange tijd gepresenteerd als een van de belangrijkste empirische voorbeelden van dit model; later verschoof zijn focus naar Zwitserland. Daarmee droeg zijn werk in belangrijke mate bij aan de internationale reputatie van Nederland als consensusdemocratie, waarin evenredige vertegenwoordiging, coalitieregeringen, machtenscheiding en overleg maatschappelijke tegenstellingen hanteerbaar maakten.[9]

Volgens deze benadering was de Nederlandse politieke stabiliteit niet het gevolg van de afwezigheid van conflict, maar vooral van instituties en politieke gewoonten die conflicten kanaliseerden. Daarbij dwongen het stelsel van evenredige vertegenwoordiging en de noodzaak tot coalitievorming politieke actoren tot samenwerking en compromis.[10] In een overzichtsartikel uit 2000 constateerde de Leidse politicoloog Rudy Andeweg echter al dat deze interpretatie op verschillende punten ter discussie stond. De kritiek richtte zich onder meer op de afbakening van het concept consensusdemocratie, de veronderstelling van scherp gescheiden maatschappelijke

groepen en het deels tautologische karakter van de relatie tussen samenwerking tussen elites en politieke stabiliteit. De samenwerking tussen elites werd gebruikt om stabiliteit te verklaren, terwijl stabiliteit tegelijkertijd als bewijs voor die samenwerking diende. Die theoretische kritiek deed echter weinig af aan de internationale invloed van Lijpharts werk.

In het poldermodel kreeg deze reputatie een sociaaleconomische lading. Het akkoord van Wassenaar uit 1982, waarin via overleg tussen werkgevers en werknemers tot loonmatiging werd overgegaan, werd internationaal gepresenteerd als de bouwsteen van het Nederlandse model.[11] In de Spaanse krant *El País*,[12] de Franse krant *Le Monde*[13] en het Duitse weekblad *Die Zeit*[14] werd vanaf midden jaren negentig bijvoorbeeld expliciet gesproken over het Nederlandse succes als een mogelijke Europese middenweg tussen het Angelsaksische marktmodel en het meer dirigistische continentale model, om zo economische groei met de sociale bescherming van de Europese verzorgingsstaat te verbinden. In de internationale berichtgeving werd het poldermodel doorgaans verbonden met de consensusdemocratie, waardoor moeilijke hervormingen niet noodzakelijk via politieke confrontatie hoefden te verlopen.

Deze politieke en sociaaleconomische modellen vielen tevens samen met een breder cultureel beeld van Nederland als progressief gidsland. Vanaf de jaren zestig werd Nederland geassocieerd met seksuele liberalisering, individuele vrijheid en een pragmatische omgang met maatschappelijke veranderingen.[15] In de internationale media trokken het Nederlandse drugsbeleid, het homohuwelijk en de euthanasiewetgeving veel aandacht. Zo presenteerde *El País* de Nederlandse legalisering van euthanasie[16] en de *New York Times* het homohuwelijk[17] aan het begin van deze eeuw als internationale primeurs en als verdere stappen in de uitbreiding van individuele rechten. Zulke berichtgeving droeg bij aan een beeld waarin Nederland een voortrekkersrol vervulde voor individuele rechten die elders nog omstreden waren.

Ook het multiculturalisme maakte deel uit van dit beeld van een progressief land.[18] Nederland gold internationaal als een land dat culturele verscheidenheid via erkenning, overleg en overheidsbeleid probeerde te accommoderen. Dat beeld was binnen Nederland zelf al omstreden. Te denken valt aan Frits Bolkestein, die in de jaren negentig al kritiek uitte op het integratiebeleid, en aan Paul Scheffer, die 2000 in zijn artikel 'Het multiculturele drama'[19] waarschuwde voor achterstanden, segregatie en de vrijblijvendheid van het Nederlandse debat. Deze kritische geluiden maakten duidelijk dat er achter de internationale reputatie van Nederland binnenlandse spanningen schuilgingen.

Het belang van het frame van Nederland als progressief voorbeeld werd onmiddellijk zichtbaar in de buitenlandse reacties op de moord op Fortuyn. Toen *The Guardian* na de moord schreef dat het Europese politieke landschap 'opnieuw was opgeschud', werd tegelijk benadrukt hoe onverwacht deze ontwikkeling was in het in de ogen van de journalist zo stabiele en tolerante Nederland.[20] De schok betrof dus niet alleen de moord op Fortuyn of diens uitgesproken politieke boodschap, maar vooral ook de breuk tussen de gebeurtenissen van 2002 en het eerder internationaal geconstrueerde beeld van Nederland.

De paradox van de Fortuynrevolte (2002-2008)

De opkomst van Pim Fortuyn betekende dus niet alleen een aardverschuiving in de Nederlandse politiek, maar vooral ook een breuk in de beeldvorming van de Nederlandse politiek in het buitenland.[21] De centrale vraag in de internationale pers was niet zozeer waarom radicaal-rechtse partijen in Europa terrein wonnen – dat gebeurde immers al in Oostenrijk met de *Freiheitliche Partei Österreichs*, in Frankrijk met het *Front National* of in Denemarken met de *Dansk Folkeparti* – maar waarom juist Nederland zich bij deze ontwikkeling leek aan te sluiten.

Toen Pim Fortuyn in het voorjaar van 2002 uitgroeide tot een serieuze electorale uitdager van de gevestigde partijen, trok dat niet alleen in Nederland de aandacht. De moord op Fortuyn in mei 2002 versterkte die belangstelling nog verder, en maakte de Nederlandse politiek tot voorpaginanieuws in Europa en de Verenigde Staten. Die internationale aandacht verdween daarna niet. De moord op Theo van Gogh in 2004, de opkomst van Geert Wilders tijdens het Nederlandse nee tegen de Europese grondwet in 2005 en vervolgens de oprichting van zijn Partij voor de Vrijheid (PVV) waren allemaal indicatoren dat er iets was veranderd in de Nederlandse polder. In de woorden van een Britse *Guardian*-journalist: 'De flamboyante Fortuyn voedde in heel Europa de vrees dat het racisme en de vreemdelingenhaat die ten grondslag lagen aan de verrassende doorbraak van Jean-Marie Le Pen in de eerste ronde van de Franse presidentsverkiezingen, inmiddels ook waren overgeslagen naar het tot dan toe als kalm en tolerant beschouwde Nederland.'[22]

Ook *The Economist* presenteerde de Fortuynrevolte als een breuk met het bestaande beeld van Nederland. In een analyse van 4 juli 2002 schreef het blad dat Fortuyns kiezers zich herkenden in een dubbele boodschap. Enerzijds zou Nederland volgens Fortuyn te maken hebben met een gebrekkige integratie van immigranten en een overheid die steeds minder in staat was publieke voorzieningen effectief te organiseren. Anderzijds richtte Fortuyn zijn pijlen op de bestaande politieke elite, die volgens hem te veel met onderling overleg bezig was en daardoor de zorgen van burgers uit het oog had verloren. Daarmee presenteerde het weekblad de Fortuynrevolte niet als een incidentele uitbarsting van protest, maar als een uiting van nieuwe politieke thema's zoals immigratie, de legitimiteit van de gevestigde orde en de slagkracht van de overheid, die niet door de traditionele consensuspolitiek konden worden geabsorbeerd.[23] De paradox lag daarmee niet alleen in de opkomst van een rechts-radicale politieke partij in een tolerant land, maar ook in het feit dat juist de Nederlandse overlegcultuur, lange tijd gezien als bron van stabiliteit, nu werd voorgesteld als een oorzaak van de politieke instabiliteit.

Ook *Le Monde* interpreteerde de Fortuynrevolte niet uitsluitend als de opkomst van een nieuwe radicaal-rechtse politicus in Europa, maar ook als een teken dat onder het beeld van de Nederlandse tolerantie mogelijk al langer maatschappelijke spanningen schuilgingen.[24] Werden er in de eerste berichtgeving over de moord op Fortuyn nog vergelijkingen gemaakt met de doorbraak van Jean-Marie Le Pen in

Frankrijk,[25] later ging het vooral om het beeld dat een deel van de Nederlandse kiezers zich afkeerde van de gevestigde partijen.[26] Dit werd vooral geweten aan zorgen over immigratie, veiligheid, bureaucratie en een overheid die onvoldoende luisterde naar de maatschappelijke onvrede onder de burgers. Daarmee werd Fortuyn minder voorgesteld als de oorzaak, maar eerder als een gevolg van een diepere vertrouwenscrisis binnen de Nederlandse samenleving.

Een vergelijkbare interpretatie verscheen in de Amerikaanse journalistiek, waar de nadruk minder lag op Fortuyn zelf, maar het vaak ging over de spanning tussen zijn opkomst en het internationale beeld van Nederland als tolerant gidsland. In haar essay in *The New Yorker* beschrijft Elizabeth Kolbert bijvoorbeeld hoe Fortuyn de vanzelfsprekendheid van de Nederlandse tolerantie betwistte door de grenzen aan immigratie en de integratie van moslims centraal te stellen.[27] Zijn succes werd in zekere zin gezien als een uitdrukking van een samenleving die begon te twijfelen aan de uitgangspunten van haar eigen politieke model.

Dit frame sluit ook aan bij de politicologische literatuur over de opkomst van Fortuyn. De Nederlandse politicologen Huib Pellikaan, Sarah de Lange en Tom van der Meer beschrijven Fortuyns doorbraak als onderdeel van een structurele herordening van het Nederlandse partijstelsel, waarin nieuwe politieke ondernemers profiteerden van de afnemende binding aan traditionele partijen.[28] Ook andere auteurs plaatsen de Fortuynrevolte nadrukkelijk in de bredere opkomst van populistische en radicaalrechtse partijen in Europa.[29] Opvallend is wel dat buitenlandse journalisten Fortuyn in eerste instantie niet als bevestiging van een Europese trend zagen, maar veelal als een Nederlands fenomeen dat om een specifieke verklaring vroeg.

Daarmee kan de periode 2002-2008 als een omslagpunt worden gezien in de internationale berichtgeving over de Nederlandse politiek. Nederland fungeerde niet langer als normatief voorbeeld van consensus en stabiliteit, maar ook nog niet als voorloper van bredere politieke ontwikkelingen in Europa. In plaats daarvan werd de Fortuynrevolte gezien als een specifieke Nederlandse paradox, die om een verklaring vroeg. Nadat zich na 2008 ook elders in Europa vergelijkbare politieke ontwikkelingen zouden voordoen, veranderde het frame van de Nederlandse politiek als uitzondering naar een beeld van een politiek laboratorium.

Nederland als politiek laboratorium (2008-2017)

Na 2008 kwamen in veel andere Europese landen partijen op die op vergelijkbare wijze maatschappelijke onvrede over immigratie, Europese integratie, bezuinigingsbeleid en de gevestigde orde kanaliseerden zoals Fortuyn en Wilders dat binnen de Nederlandse politiek al hadden gedaan.[30] Hiermee veranderde ook de internationale beeldvorming van Nederland. Het werd minder vaak gezien als een casus die om een landspecifieke verklaring vroeg, maar meer als een politiek laboratorium voor bredere Europese veranderingen. In die zin volgde Nederland de

rol die Italië eerder had gespeeld als proeftuin voor de opkomst van populisme in Europa.[31]

De politicologische literatuur laat zien dat in Nederland relatief vroeg een nieuwe politieke scheidslijn zichtbaar werd tussen meer kosmopolitische en meer nationaal georiënteerde opvattingen.[32] Naast de traditionele sociaaleconomische links-rechts-tegenstelling werden onderwerpen als immigratie, nationale identiteit en Europese integratie steeds bepalender voor de Nederlandse partijpolitiek.[33] Deze ontwikkeling zette zich in Nederland vroeg door vanwege het evenredigheidsstelsel, dat het makkelijker maakte voor nieuwe partijen om door te kunnen breken in het parlement.[34]

De Europese schuldencrisis versnelde de ontwikkeling van de opkomst van *challenger parties* en anti-establishmentpolitiek.[35] In Noord- en West-Europa profiteerden vooral radicaal-rechtse partijen van zorgen onder de burgers over immigratie, nationale soevereiniteit en Europese financiële solidariteit. In Duitsland keerde de in 2013 opgerichte *Alternative für Deutschland* (AfD) zich aanvankelijk vooral tegen de euro en de financiële steun aan Zuid-Europese lidstaten. Deze partij ontwikkelde zich vervolgens tot een bredere radicaal-rechtse partij waarin immigratie en anti-establishmentpolitiek centraal kwamen te staan. De opkomst van de AfD maakte duidelijk dat thema's die in Nederland al sinds Fortuyn en Wilders met elkaar waren verbonden – zoals euroscepsis, kritiek op immigratie en op de gevestigde orde – ook in Duitsland belangrijk waren geworden.[36]

In de Zuid-Europese landen waren vooral radicaal-linke partijen electoraal succesvol. Partijen als *Syriza* in Griekenland en *Podemos* in Spanje keerden zich niet tegen immigratie, maar tegen bezuinigingen, de Europese Unie en de financiële elites die verantwoordelijk werden gehouden voor de gevolgen van de eurocrisis. Ondanks deze ideologische verschillen deelden links- en rechts-radicale partijen een populistische politiek waarin het conflict tussen 'het volk' en 'de elite' centraal stond.[37] De eurocrisis verbreedde zo de anti-establishmentpolitiek in Europa.

In die context kreeg ook Geert Wilders een internationale betekenis, mede ook omdat hij zelf vaak geestverwanten in het buitenland opzocht. Zijn kritiek op de islam en op immigratie bleven centraal staan, maar in de buitenlandse pers werd dit steeds nadrukkelijker verbonden met euroscepsis en verzet tegen de politieke elite.[38] In 2011 werd Nederland in een artikel in *The Economist* zelfs als vertrekpunt genoemd om de opkomst van radicaal-rechtse politieke partijen in Europa te begrijpen. De combinatie van zorgen over immigratie, onvrede over de gevestigde politieke elite en groeiend wantrouwen tegenover de EU had zich in Nederland eerder gemanifesteerd dan elders. De opkomst van Geert Wilders werd gezien als een vroege uitdrukking van een bredere Europese politiek van ressentiment die zich inmiddels ook in andere Europese landen manifesteerde. De opkomst van het Wilderiaanse gedachtegoed in Nederland werd een frame waarmee de opkomst van radicaal-rechts in Europa beter begrepen kon worden.[39]

Het Britse referendum over het EU-lidmaatschap in 2016 speelde een belangrijke rol in deze ontwikkeling. De Britse keuze voor een Brexit liet zien dat eurosceptische

mobilisatie niet beperkt bleef tot verkiezingen, maar ook fundamentele gevolgen kon hebben voor de institutionele inrichting van Europa. Brexit verenigde verschillende thema's die eerder al in de Nederlandse politiek vooral door Wilders waren verenigd, zoals weerstand tegen immigratie, wantrouwen tegenover bestuurlijke elites, kritiek op Europese integratie en het verlangen nationale controle te herstellen.[40] Het verschil was dat deze revolte in het Verenigd Koninkrijk niet slechts het partijstelsel veranderde, maar leidde tot het vertrek van een lidstaat uit de EU. Hoewel veel radicaal-rechtse partijen op het Europese continent de Britse beslissing aanvankelijk toejuichten, nam dat enthousiasme af toen de politieke en economische gevolgen van Brexit zich begonnen te manifesteren.[41]

Nederland als graadmeter (2017-2025)

De Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017 vormden een nieuw omslagpunt in de internationale beeldvorming over Nederland. Waar buitenlandse media vijftien jaar eerder de Fortuynrevolte nog hadden geïnterpreteerd als een uitzondering en Nederland na 2008 steeds vaker als politiek laboratorium beschouwden, kreeg de Nederlandse politiek nu een expliciet voorspellende functie. De verkiezingsstrijd tussen premier Mark Rutte en Geert Wilders werd in veel Europese landen als de electorale toets voor de toekomst van Europa gezien, het technocratische midden versus de radicaal-rechtse flank.[42] Niet langer stond de Nederlandse politiek zelf centraal, maar vooral de vraag welke lessen Nederlandse verkiezingsuitslagen konden bevatten voor verkiezingen in andere Europese landen.

Het Britse referendum over het EU-lidmaatschap in juni 2016 en de verkiezing van Donald Trump tot Amerikaans president enkele maanden later hadden de overtuiging versterkt dat de liberale politieke orde onder druk stond. Tegen die achtergrond werd de Nederlandse verkiezingsstrijd in 2017 (net zoals die in Frankrijk dat jaar) voorgesteld als de eerste directe confrontatie op het Europese vasteland tussen liberaal internationalisme en populistisch nationalisme. De Nederlandse verkiezingen werden gezien als een belangrijke signaalfunctie voor de sterkte van de Europese populistische golf na Brexit en de verkiezing van Trump.

In de Duitse en Spaanse pers bijvoorbeeld kreeg Nederland nadrukkelijk deze functie. De *Süddeutsche Zeitung* stelde dat heel Europa met spanning naar Nederland keek, omdat een overwinning van Wilders de positie van Marine Le Pen in Frankrijk en van de AfD in Duitsland aanzienlijk zou versterken.[43] De Spaanse krant *El País* gebruikte vrijwel hetzelfde interpretatiekader. Nog vóór de verkiezingen omschreef zij Nederland als de eerste Europese test van de kracht van radicaal-rechts na Brexit en de verkiezing van Donald Trump. Na de overwinning van Mark Rutte concludeerde de krant dat Nederland de eerste belangrijke electorale nederlaag had toegebracht aan de populistische golf.[44] Daarmee fungeerde Nederland als een signaal voor de politieke richting van Europa.

De verkiezingen van november 2023 werden nog sterker op deze manier geanalyseerd vanwege de duidelijke verkiezingswinst van de PVV.[45] Opnieuw richtte de internationale media-aandacht zich niet in de eerste plaats op de Nederlandse politiek zelf, maar op de vraag wat de overwinning van Geert Wilders betekende voor de rest van Europa. De val van het vierde kabinet-Rutte in de zomer van 2023 werd in buitenlandse media grotendeels geïnterpreteerd als illustratie van de groeiende druk die immigratie en asiel op vrijwel alle Europese middenpartijen uitoefenden. Toen Wilders vervolgens de verkiezingen won, werd hij vrijwel onmiddellijk geplaatst naast de successen van Giorgia Meloni in Italië en van Viktor Orbán in Hongarije.

De *Financial Times* omschreef de verkiezingsuitslag als een Nederlandse politieke aardbeving, die grote gevolgen zou hebben voor Europa. Volgens de krant zou de overwinning van Wilders populistische partijen in de aanloop naar de Europese verkiezingen van 2024 aanmoedigen. Wilders werd niet langer behandeld als een typisch Nederlandse politicus, maar als onderdeel van een continentaal-Europese politieke beweging waarbij radicaal-rechtse partijen steeds verder richting het centrum van de politieke macht opgeschoven.[46] Wilders werd in één adem genoemd met Meloni, Orbán, Le Pen of Fico in Slowakije. Ook de *Süddeutsche Zeitung* plaatste de Nederlandse verkiezingen vrijwel direct in een Europees perspectief.[47] De Nederlandse uitslag werd gepresenteerd als een casus waaruit Duitse partijen lessen konden trekken voor de omgang met de AfD. Dat Nederland deze voorspellende functie behield, bleek ook uit de berichtgeving rondom de verkiezingen van 2025. De *Financial Times* meende dat – alhoewel de terugkeer naar het politieke midden niet betekende dat de radicaal-rechtse uitdaging was verdwenen – Europese middenpartijen uit de Nederlandse uitslag bredere lessen konden trekken over hoe om te gaan met radicaal-rechtse uitdagers.[48]

Daarmee was de ontwikkeling die in 2002 begon voltooid. Buitenlandse media vroegen zich niet langer af waarom juist Nederland ontvankelijk was geworden voor radicaal-rechts gedachtegoed, maar zagen Nederland als graadmeter. Nederlandse verkiezingsuitslagen werden besproken als aanwijzingen voor de toekomstige richting van de Europese politiek. Daarmee veranderde niet alleen het internationale beeld van Nederland, maar ook de functie die de Nederlandse politiek in buitenlandse analyses vervulde.

Conclusie

De opkomst van Pim Fortuyn heeft niet alleen de Nederlandse politiek veranderd, maar ook het internationale beeld van Nederland. Deze bijdrage heeft uiteengezet hoe de Fortuynrevolte van invloed is geweest op de wijze waarop de buitenlandse media de Nederlandse politieke verhoudingen hebben geïnterpreteerd, en laat zien hoe de internationale berichtgeving over Nederland werd gekenmerkt door belangrijke frames die niet alleen betekenis gaven aan binnenlandse politieke veranderingen, maar ook aan bredere politieke ontwikkelingen in Europa.

Aan het begin van deze eeuw werd de Nederlandse politiek nog gezien als een voorbeeld van consensus en stabiliteit. De Fortuynrevolte liet de eerste barstjes zien in dit beeld. Toen zich na de financiële crisis van 2008 vergelijkbare ontwikkelingen voordeden in andere Europese landen, werd Nederland geleidelijk niet langer een uitzondering maar een graadmeter voor bredere politieke ontwikkelingen in Europa, zoals de opkomst van radicaal-rechtse en andere anti-establishmentpartijen, en voor de toenemende fragmentatie van partijstelsels.

Deze verschuiving is niet alleen zichtbaar in de internationale berichtgeving over de Nederlandse politiek, maar sluit ook aan bij de politicologische literatuur. Waar traditioneel politicologisch onderzoek de Nederlandse politiek vooral verklaarde vanuit een set van specifieke instituties en politieke normen, benadrukken recente studies juist hoe Nederland door de evenredige politieke spelregels tot een koploper werd als het gaat om politieke fragmentatie, de opkomst van *challenger*-partijen en de groeiende betekenis van een culturele scheidslijn in de politiek. In die zin weerspiegelde de internationale berichtgeving niet alleen veranderende opvattingen over Nederland, maar ook een veranderende manier waarop we de Europese politiek kunnen begrijpen.

Daarmee raakt deze bijdrage aan een bredere historische analyse. Vaak richten we ons op de vraag hoe politieke ideeën en instituties internationaal weerklank vinden. Er is vaak minder aandacht voor de manier waarop de ontwikkelingen in één specifiek land onderdeel worden van meer algemene interpretatiekaders. Juist daarin ligt wellicht de betekenis van dit jaarboekartikel. Waar Nederland vóór 2002 vooral gold als voorbeeld van het idee dat consensus en coalitiepolitiek politieke stabiliteit opleveren, werden dezelfde factoren na de Fortuynrevolte steeds vaker gebruikt als oorzaken voor een bredere maatschappelijke onvrede. De internationale duiding van de recente Nederlandse politieke geschiedenis is misschien vooral ook een manier om Europese politieke ontwikkelingen via Nederland beter te kunnen begrijpen.